

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. Каразіна

Серія “Іноземна філологія.
Методика викладання іноземних мов”

Випуск 85

Філологічні, педагогічні науки

Видається з 1966 року
Включений до Переліку наукових фахових видань України
(наказ МОН України від 07.10.2016 № 1222)

Харків
2017

Статті цього Вісника висвітлюють актуальні проблеми іноземної філології та методики викладання іноземних мов. На матеріалі англійської, німецької, української мов та їх діалектів розглядаються важливі для науки питання семантики і прагматики дискурсу, когнітивної лінгвістики, стилістики і лексикології, перекладознавства та лінгводидактики, рецензуються вітчизняні монографії з проблем когнітивно-комунікативного аналізу та перекладознавства.

Для лінгвістів, викладачів, аспірантів та пошукачів, студентів старших курсів.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 6 від 24 квітня 2017 р.)

Головний редактор:

І.С. Шевченко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Відповідальний секретар:

Л.Р. Безугла, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Редакційна колегія:

Секція: Іноземна філологія

Д. Александрова, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)
Є.В. Бондаренко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
В.В. Дементьев, докт. філол. наук (Саратовський державний університет імені М.Г. Чернишевського, Росія)
Ф. Домінгос Матіто, докт. наук (університет Ріоха, Іспанія)
П.М. Донець, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
П. Карагьозов, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)
Г. Коллер, докт. наук (університет імені Фрідріха-Олександра, Ерланген-Нюрнберг, ФРН)
Т.А. Комова, докт. філол. наук (Московський державний університет імені М.В. Ломоносова, Росія)
А.П. Мартинюк, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.М. Мінкін, докт. філол. наук (Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна)
О.І. Морозова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.С. Піхтовнікова, докт. філол. наук (Приазовський технічний університет, Маріуполь, Україна)
О.В. Ребрій, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
В.О. Самохіна, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.В. Солощук, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
І.Є. Фролова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
С.О. Швачко, докт. філол. наук (Сумський державний університет, Україна)

Секція: Методика викладання іноземних мов

Н.Ф. Бориско, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
Л.С. Нечепоренко, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
С.Ю. Ніколаєва, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
О.Б. Тарнопольський, докт. пед. наук (Дніпропетровський університет економіки і права, Україна)
Л.М. Черноватий, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Секретар:

М.В. Котов, канд. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, факультет іноземних мов
Тел.: (057) 707-51-44; e-mail: dilovamova@karazin.ua
<http://foreign-languages.karazin.ua/research/editions/bulletin-archives>
<http://periodicals.karazin.ua/foreignphilology/index>

Текст подано в авторській редакції

Статті пройшли зовнішнє та внутрішнє рецензування

Свідоцтво про держреєстрацію № 21562–11462Р від 20.08.2015.

© Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2017

ЗМІСТ

ЗІСТАВНІ СТУДІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

П.Н. Донець	
ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ КОНТРАСТЫ И ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ	6
Г.В. Ейгер, Л.Р. Безуглая	
ПРОЦЕСС ПЕРЕВОДА КАК РЕЧЕМЫСЛИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ	11
А.П. Мартинюк	
ВІДТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ КОНВЕНЦІОНАЛЬНИХ МЕТАФОР ЕМОЦІЙ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ	21
Н.В. Романова	
ЕМОТИВНА ЛЕКСИКА ІСТОРІЙ КАТІ ПЕТРОВСЬКОЇ «VIELLEICHT ESTER» В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ	29
І.Є. Фролова, Д.О. Набокова, Є.О. Овчаренко	
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЕКЗОТИЗМІВ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ	37
Т.Г. Лукьянова	
ТРАНСАДАПТАЦІЯ АНГЛОМОВНИХ ТА УКРАЇНОМОВНИХ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ТЕКСТІВ ДЛЯ ОСІБ З ВАДАМИ ЗОРУ ТА СЛУХУ	47
А.О. Статівка	
ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ІНОЗЕМНОГО АКЦЕНТУ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ	52
Г.В. Ташченко	
ПОЛІПАРАДИГМАТИЗМ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ІМЕН	58

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Л.Я. Брославська	
ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>ВІЙНА</i> В ІДІОДИСКУРСІ ЕРНЕСТА ХЕМІНГВЕЯ	65
О.V. Vakhovska	
A COGNITIVE LINGUISTIC PERSPECTIVE ON FIRST-PERSON VERBAL REPORT ON EMOTION EXPERIENCE	72
Е.В. Довганюк	
ІСТОРИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНЦЕПТУ <i>КРАСА</i> , ВЕРБАЛІЗОВАНОГО ЛЕКСИЧНИМИ ЗАСОБАМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	81

ВІДТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ КОНВЕНЦІОНАЛЬНИХ МЕТАФОР ЕМОЦІЙ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

А.П. Мартинюк, докт. філол. наук (Харків)

Метою статті є встановлення особливостей українських перекладів англійських конвенціональних метафор емоцій на основі інтеграції положень когнітивної лінгвістики, насамперед, теорії концептуальної метафори, та когнітивного перекладознавства, які дозволяють розглядати перекладацьку діяльність як когнітивний семіозис. Результати аналізу українських перекладів 500 конвенціональних метафор емоцій з англійських художніх текстів свідчать, що у концептуалізації емоцій представниками англійської та української лінгвокультур переважають спільні метафоричні моделі. У обох лінгвокультурах найпоширенішою є метафора, втілена образ-схемою КОНТЕЙНЕР. Разом з тим, україномовні перекладачі переважно замінюють метафоричну модель ЕМОЦІЯ як КОНТЕЙНЕР, в якому перебуває ЛЮДИНА-ЕКСПЕРІЄНЦЕР ЕМОЦІЇ, на модель ЕМОЦІЯ як ВМІСТ ЛЮДИНИ-КОНТЕЙНЕРА: ЛЮДИНА уявляється КОНТЕЙНЕРОМ, сповненим ЕМОЦІЄЮ. Власне ЕМОЦІЯ як ВМІСТ КОНТЕЙНЕРА для ЛЮДИНИ-ЕКСПЕРІЄНЦЕРА концептуалізується як ВОДА, СВІТЛО, ПАПІР / ТКАНИНА, у той час як ЕМОЦІЯ як ВМІСТ ЛЮДИНИ-КОНТЕЙНЕРА концептуалізується як ВОДА, СВІТЛО, ВОГОНЬ, ІСТОТА, ПРЕДМЕТ, РОСЛИНА і ГРАВІРОВКА. Культурна специфіка концептуалізації емоцій проявляється також у заміні КОНТЕЙНЕРА активним началом: ЛЮДИНА / СТИХІЙНА СИЛА, яка СПРИЧИНЯЄ ВПЛИВ на ЕКСПЕРІЄНЦЕРА ЕМОЦІЇ. В англійській мові конвенціональні метафори, побудовані на образ-схемі КОНТЕЙНЕР, втілюються синтаксичними структурно-семантичними патернами (вільними словосполученнями), а в українській мові, окрім того, і морфологічними структурно-семантичними патернами (сполученнями префіксів з основами).

Ключові слова: конвенціональна метафора, концептуалізація, лінгвокультура, образ-схема, переклад.

Мартинюк А.П. Отображение английских конвенциональных метафор эмоций в украинских переводах. Цель статьи состоит в установлении особенностей украинских переводов англоязычных конвенциональных метафор эмоций на основе интеграции положений когнитивной лингвистики, прежде всего, теории концептуальной метафоры, и когнитивного переводоведения, позволяющих рассматривать переводческую деятельность как когнитивный семиозис. Результаты анализа украинских переводов 500 конвенциональных метафор эмоций из англоязычных художественных текстов свидетельствуют, что в концептуализации эмоций представителями английской и украинской лингвокультур преобладают общие метафорические модели. В обеих лингвокультурах наиболее распространена метафора, воплощенная образ-схемой КОНТЕЙНЕР. Вместе с тем украинские переводчики преимущественно заменяют модель ЭМОЦИЯ как КОНТЕЙНЕР, в котором находится ЧЕЛОВЕК-ЭКСПЕРИЕНЦЕР ЭМОЦИИ, на модель ЭМОЦИЯ как СОДЕРЖИМОЕ ЧЕЛОВЕКА-КОНТЕЙНЕРА: ЧЕЛОВЕК представляется КОНТЕЙНЕРОМ, наполненным ЭМОЦИЕЙ. Собственно ЭМОЦИЯ как СОДЕРЖИМОЕ КОНТЕЙНЕРА для ЧЕЛОВЕКА-ЭКСПЕРИЕНЦЕРА концептуализируется как ВОДА, СВЕТ, БУМАГА / ТКАНЬ, в то время как ЭМОЦИЯ как СОДЕРЖИМОЕ ЧЕЛОВЕКА-КОНТЕЙНЕРА концептуализируется как ВОДА, СВЕТ, ОГОНЬ, СУЩЕСТВО, ПРЕДМЕТ, РАСТЕНИЕ и ГРАВИРОВКА. Культурная специфика концептуализации эмоций проявляется также в замене КОНТЕЙНЕРА активным началом: ЧЕЛОВЕК / СТИХИЙНАЯ СИЛА, ОКАЗЫВАЮЩАЯ ВЛИЯНИЕ на ЭКСПЕРИЕНЦЕРА ЭМОЦИИ. В английском языке конвенциональные метафоры, построенные на образ-схеме КОНТЕЙНЕР, воплощаются синтаксическими структурно-семантическими паттернами (свободными словосочетаниями), а в украинском, кроме того, и морфологическими структурно-семантическими паттернами (сочетаниями префиксов с основами).

Ключевые слова: конвенциональная метафора, концептуализация, лінгвокультура, образ-схема, перевод.

Martyniuk A. P. Rendering English conventional metaphors of emotion in Ukrainian translations. The primary objective of this paper is to compare the mappings of English conventional metaphors of emotion and their Ukrainian translations. Methodologically the study integrates cognitive linguistics postulates, specifically, those of conceptual metaphor theory, and cognitive translation perspectives that view translation activity as cognitive semiosis. The results of comparative analysis of the mappings of 500 conventional metaphors of emotion found in English fiction texts and their Ukrainian translations reveal that representatives of English and Ukrainian lingua-cultures share most of the metaphorical

mappings. In both cultures metaphors built on CONTAINER image-schema are prevailing. At the same time Ukrainian translators tend to substitute EMOTIONS are EXTERIORS of CONTAINERS for EXPERIENCERS mappings with EMOTIONS are INTERIORS of CONTAINERS-EXPERIENCERS mappings: EXPERIENCER is seen as CONTAINER FILLED WITH EMOTION. INTERIORS of EMOTIONS-CONTAINERS are conceived as WATER, LIGHT, PAPER/CLOTH, while EMOTIONS-INTERIORS are conceptualised as WATER, LIGHT, FIRE, LIVING BEING, OBJECT, PLANT, or ENGRAVING. Another culturally specific

1. Вступ

Наразі більшість теорій перекладу спираються на класичне уявлення про мову, започатковане ще Ф. де Соссюром: як семіотичний код, закорінений на конвенціональній співвіднесеності форми і значення [6]. На основі класичної методології процес перекладу мислиться як декодування, кодування і продукування мовлення при перемиканні з одного коду на інший. При цьому дослідники посиляються на так звані «фонові знання». Постулюється, що «фонові знання» впливають на мовленнєві процеси, проте не пояснюється, яким чином. І більше того, «фонові знання» уявляються як екстралінгвальний елемент. Імплікується, що мова і енциклопедичні знання є різносубстратними сутностями. Відповідно, аналіз перекладу здійснюється на рівні мовних / мовленнєвих структур.

Зв'язок між знаннями / ментальними процесами і мовленням знаходить пояснення в рамках когнітивної науки. Когнітивісти висловлюють ідею, що мова є продуктом мережі (network) взаємопов'язаних когнітивних властивостей людини: як загальних *біологічних* властивостей, таких як перцепція, сенсомоторика, орієнтація у просторі, здатність до логічного мислення, так і *соціокогнітивних*, таких як здатність спільно фокусувати увагу на об'єкті, ідентифікувати аналогію між сутностями, розпізнавати інтенції, імітувати інтенціональні дії тощо [20].

Розгляд перекладу з опорою на теоретико-методологічну платформу когнітивної лінгвістики дозволяє встановити й описати когнітивне підґрунтя комунікативно успішної перекладацької діяльності [1, с. 2]. Сказане зумовлює актуальність статті, що визначається її когнітивним ракурсом, який є співзвучним пріоритетним антропоцентрич-

trend involves substitution of CONTAINER with AGENT, specifically HUMAN BEING or UNCONTROLLABLE NATURAL FORCE influencing EXPERIENCER of EMOTION. In English CONTAINER conventional metaphors of EMOTION are verbalised by syntactic structural-semantic patterns (free word combinations) while in Ukrainian they are also rendered by morphological structural-semantic patterns (combinations of prefixes and stems of the words).

Key words: conceptualisation, conventional metaphor, image-schema, lingua-culture, translation.

ним тенденціям сучасного перекладознавства, орієнтованого на вивчення перекладацької діяльності як одного із виявів творчої діяльності людини.

Метою цього дослідження є встановлення особливостей українських перекладів англomовних конвенціональних метафор емоцій.

Завдання статті включають: 1) обґрунтування поняття конвенціональної метафори; 2) пояснення механізму утворення конвенціональних метафор на основі поняття мапування; 3) порівняльно-перекладознавчий аналіз відтворення англійських конвенціональних метафор в українських перекладах із застосуванням інструментарію теорії концептуальної метафори.

Об'єктом аналізу є лінгвальні вияви англomовних конвенціональних метафор емоцій та їх українські переклади, а предметом – патерни відтворення, заміни або втрати англomовних метафоричних моделей в українських перекладах.

Матеріалом дослідження є 500 прикладів англomовних конвенціональних метафор емоцій, які було вибрано із 10 англomовних літературних джерел різноманітних жанрів (Сюзанна Коллінз «Голодні ігри», Дж. Р.Р. Толкієн «Володар перснів: Хранителі Персня», Стефані Маєр «Сутінки», Ден Браун «Інферно», Чак Палагнюк «Бійцівський клуб», Кендіс Бушнелл «Щоденник Кері», Дж. К. Роулінг «Гаррі Поттер і Орден Фенікса», Вероніка Рот «Дивергент/Нескорена», Стівен Кінг «Під куполом», Джордж Р. Р. Мартін «Гра престолів. Пісня льоду й полум'я») та їх українські переклади.

Теоретико-методологічною базою дослідження є інтеграція положень когнітивної лінгвістики, насамперед, теорії концептуальної метафори (Дж. Лакофф [14; 18], Дж. Лакофф, М. Джонсон [16; 17], З. Ковечеш [12; 13]) та харківської школи ког-

нітивного перекладознавства ([О.В. Ребрій [5], А.П. Мартинюк [2–4], Л.А. Богуславська [1]), які дозволяють розглядати перекладацьку діяльність як когнітивний семіозис, тобто контекстуально прив'язаний когнітивний процес наповнення форми мовного знака змістом у процесі інтерпретації з урахуванням лінгвального контексту і з опорою на енциклопедичні знання, пов'язані з ними емоційні переживання, а також оцінки цих знань, сформовані в культурі тексту-оригіналу й культурі тексту-перекладу.

Методи аналізу включають *порівняльно-перекладознавчий* аналіз, який застосовується для зіставлення конвенціональних метафор у текстах оригіналів і перекладів, а також *інструментарій теорії концептуальної метафори*, який використовується для встановлення концептуальних метафоричних моделей в оригіналах і перекладах.

2. Перекладацькі патерни відтворення концептуальних метафоричних моделей

З точки зору когнітивної лінгвістики переклад, як і будь-який процес *інтерпретації і продукування мовлення*, пояснюється в термінах **концептуалізації**, тобто контекстуально прив'язаного когнітивного процесу, в якому мовні одиниці слугують тригерами, що запускають когнітивні операції із залученням широкого енциклопедичного знання [7; 10; 15; 21].

Концептуалізація базується на когнітивній операції **мапування**. У рамках *нейрологічних досліджень* мапування розуміють як перекодування інформації з одиниць одного виду людського досвіду в інші: наприклад, перекодування перцептивних відчуттів і емоційних реакцій в ментальні образи («мапування тіла у мозку» за А. Дамазіо [8]). У системі понять *когнітивної лінгвістики* мапування тлумачать як осмислення одних концептуальних структур, як правило, абстрактних і нечітко структурованих, в термінах інших, як правило, більш чітко структурованих і закорінених безпосередньо в тілесному досвіді [14, с. 210; 17, с. 71].

Як пояснює Р. Ленекер, у процесі концептуалізації задіяні такі концептуальні структури, як базові домени і образ-схеми, хоча в більшості випадків зв'язок між ними опосередкований проміжними структурами – абстрактними доменами [19, с. 149–150].

Домен розуміється як концептуальна структура різного ступеню складності, яка забезпечує фонову інформацію, на основі якої можна зрозуміти значення мовного виразу, актуалізоване в дискурсі; іншими словами, домени служать контекстом (фоном) для виділення (профілювання) *концептів* [там само, с. 147]. З іншого боку, концепти можуть служити доменами для інших концептів і, водночас, підтримуватися як одним доменом, так і кількома доменами [там само, с. 152].

Р. Ленекер розмежовує *базові домени* (basic domains) і *абстрактні домени* (abstract domains). Це розмежування відбиває принцип втіленості концептуальних структур. Базові домени (ПРОСТІР (візуальна система; рух і позиція; сенсори шкіри, м'язів і кінцівок; вестибулярний апарат, розташований у слуховому каналі – опікується рухом і балансом), КОЛІР (візуальна система), ЗВУК / ВИСОТА ТОНУ (слухова система), ТЕМПЕРАТУРА (тактильна система), ТИСК (сенсори тиску шкіри, м'язів і кінцівок), БІЛЬ (відчуття пошкодження тканини нервами під шкірою), ЗАПАХ (ольфакторна система), ЧАС (відчуття часу), ЕМОЦІЯ (афективна система)) закорінені безпосередньо в тілесному досвіді людини й не можуть бути поясненими в термінах інших доменів. Вони організують примітивне репрезентаційне поле, необхідне для появи будь-якого концепту; формують об'єм концептуального потенціалу, який по-різному використовується конкретними концептами [там само, с. 149].

Через безпосередній зв'язок з тілесним досвідом людини базові домени демонструють подібність до *образ-схем* тобто абстрактних рекурентних моделей сенсорно-перцептивних процесів і моторних програм, що використовуються для структурування більш складних концептуальних структур [11, с. 250]. Список образ-схем, встановлених у роботах представників когнітивної лінгвістики, сформований у відповідності зі сферою сенсорно-перцептивного та моторного досвіду, на якому вони ґрунтуються, включає: ПРОСТІР (НИЗ-ВЕРХ / ПЕРЕД-ЗАД / ЛІВЕ-ПРАВЕ / БЛИЗЬКЕ-ДАЛЕКЕ / ЦЕНТР-ПЕРИФЕРІЯ / КОНТАКТ / ПРЯМЕ / ВЕРТИКАЛЬНЕ), УМІЩЕННЯ (КОНТЕЙНЕР / ВСЕРЕДИНІ-ЗЗОВНІ / ПОВНЕ-ПУСТЕ / ВМІСТ), РУХ (КІНЕТИЧНА

ЕНЕРГІЯ / ДЖЕРЕЛО-ШЛЯХ-МЕТА), БАЛАНС, СИЛА (ПРИМУШЕННЯ / УТРИМУВАННЯ / СИЛА ПРОТИДІЇ / ВІДХИЛЕННЯ / УСУНЕННЯ ОБМЕЖЕННЯ / УМОЖЛИВЛЕННЯ / ТЯЖІННЯ / ОПР), ОДИНИЧНІСТЬ / ЧИСЛЕННІСТЬ (ЗЛИТТЯ / СКУПЧЕННЯ / РОЗЩЕПЛЕННЯ / ІТЕРАЦІЯ / ЧАСТИНА-ЦІЛЕ / ЗЧИСЛЮВАНІСТЬ-НЕЗЧИСЛЮВАНІСТЬ / З'ЄДНАННЯ), ІДЕНТИЧНІСТЬ (ВІДПОВІДНІСТЬ / БАГАТОРАЗОВЕ ЕКСПОНУВАННЯ), ЕКЗИСТЕНЦІЯ (УСУНЕННЯ / ОБМЕЖЕНИЙ ПРОСТІР / ЦИКЛ / ОБ'ЄКТ / ПРОЦЕС) [9, с. 190].

Базові домени і образ-схеми розмежовують за такими критеріями: 1) образ-схеми є більш комплексними структурами у тому сенсі, що їх розуміння спирається на базові домени. Так, образ-схема КОНТЕЙНЕР базується на домені ПРОСТІР, а також на образ-схемі МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ; 2) образ-схеми абстрагуються з рекурентних патернів досвіду й відтак можуть слугувати базою для розуміння більшої кількості концептів. Так, образ-схема МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ слугує фоном для інтерпретації безкінечної кількості концептів, що відсилають до живих та неживих матеріальних об'єктів, а базовий домен ТЕМПЕРАТУРА залучається до матриць доменів обмеженої кількості концептів типу ГАРЯЧЕ / ХОЛОДНЕ; 3) усі образ-схеми є образними (imagistic) за своєю природою, вони походять зі сенсорного досвіду і тому мають образний зміст (image content). У той же час, не всі базові домени поділяють цю властивість з образ-схемами. Деякі базові домени, як наприклад ПРОСТІР або ТЕМПЕРАТУРА, як і образ-схеми, базуються на сенсорному досвіді. Інші базові домени, як наприклад ЧАС, спираються на суб'єктивний (інтроспективний) досвід й відтак не є інгерентно образними. У той же час, базові домени, що походять з інтроспективного досвіду, можуть бути структурованими за допомогою образ-схем [9]. Відомо, наприклад, що ЕМОЦІЇ структуруються в термінах КОНТЕЙНЕРІВ (див. [12]).

Центральним видом мапування є *метафоричне мапування*. У найбільш загальному вигляді суть метафоричного мапування пояснюють як проектування певних складників концептуальної структури, яка залучається для метафоричного уподібнення

(концепту / домену джерела – source concept / domain) на складники концептуальної структури, яка ідентифікується за допомогою цього уподібнення (цільовий концепт / домен (target concept / domain) [13, с. 6; 16, с. 245]. Будь-яку концептуальну метафору, в кінцевому підсумку, можна звести до образ-схеми.

Концептуальні метафори втілюються конвенціональними одиницями мовлення (переважно, вільними словосполученнями). Такі конвенціональні одиниці, як правило, не усвідомлюються як метафори пересічними носіями мови, оскільки вони не мають яскраво вираженої образності і, до того ж, доволі часто використовуються у повсякденній комунікації й є звичними, що наближає їх до кліше.

Конвенціональні метафори укорінені у свідомості представників лінгвокультури й відбивають не лише їх індивідуальний перцептивний досвід, а й специфіку лінгвокультури. Вони можуть бути культурно специфічними, бо йдуть від того безпосереднього досвіду взаємодії із навколишнім середовищем який є природним саме для представників тієї чи іншої культури.

Аналіз емпіричного матеріалу дозволяє виділити п'ять найпоширеніших доменів джерела, які лежать в основі англomовних конвенціональних метафор емоцій: КОНТЕЙНЕР, ІСТОТА / ЛЮДИНА, ПРЕДМЕТ, РОСЛИНА, СТИХІЯ.

Метафори, закорінені на образ-схемі КОНТЕЙНЕР (80,7%), мають два різновиди: ЕМОЦІЯ є КОНТЕЙНЕР для ЛЮДИНИ-ЕКСПЕРІЄНЦЕРА ЕМОЦІЇ (*The prep team screams in admiration / I stared after him in shock / I narrow my eyes in suspicion / I spent the last two weeks in an emotional panic / Mary Gordon Howard sighed several times in annoyance / The guy regards me in amusement* – 37,7%) і ЛЮДИНА-ЕКСПЕРІЄНЦЕР ЕМОЦІЇ або ЧАСТИНА ТІЛА ЛЮДИНИ-ЕКСПЕРІЄНЦЕРА ЕМОЦІЇ є КОНТЕЙНЕР для ЕМОЦІЇ (*He was full of disgust / Gale was full of pure rage / But my heart was filled with grief and pity / His eyes, filled with anger and disgust, were fixed on the creature / Her voice was full of sadness / She sat there with her soul empty of any hope* – 62,3%).

У процесі проектування домену джерела ЕМОЦІЯ-КОНТЕЙНЕР на цільовий домен виокремлюється такий складник домену джерела, як ВМІСТ

КОНТЕЙНЕРА, який специфікується як ВОДА (*Well, it seems to me you're just **bathing in your grief***), СВІТЛО (*And then he cried **in a flash of excitement***); ПАПІР / ТКАНИНА (*I look back at my house and feel **enveloped in guilt** / So I stay all alone, **wrapped up in my own disappointment***);

ЕМОЦІЯ-ВМІСТ ЛЮДИНИ-КОНТЕЙНЕРА специфікується як ВОДА, переважно у неспокійному стані (*He was **full of horrible hot, bubbling guilt** / You don't want to **bottle up your anger** like that, Harry, **let it all out** / **Rage boiled inside him** **Anger bubbles in my chest, and bursts from my mouth***); СВІТЛО (*I feel a **flicker of hope rising in me***); ВОГОНЬ (*The **anger** that had just flared so unexpectedly still **blazed inside him***); ІСТОТА (*I feel **something hot and violent writhing inside me, I want to hurt them***); ПРЕДМЕТ (*I **put the feeling of rejection into the farthest drawer of my heart***); РОСЛИНА (*Love **secretly blossomed deep inside her***); ГРАВІРОВКА (*The **feeling of being so madly in love is still etched in my soul***).

Домен джерела ІСТОТА / ЛЮДИНА (*I'm trying to **catch love but it always manages to run away from me***) активується у 6,9% прикладів; домен ПРЕДМЕТ (*Is he **offering me love or throwing it back in my face?***) – у 5,2% ; домен РОСЛИНА (*I see your **love is sprouting nicely, isn't it?***) – у 4,7%; домен СТИХІЯ – 2,5% (*His **anger with Professor McGonagall had quite evaporated***).

Порівняльно-перекладознавчий аналіз із застосуванням інструментарію когнітивної метафори виявив три перекладацьких патерни: 1) збереження метафоричної моделі; 2) заміна метафоричної моделі; 3) втрата метафоричної моделі.

У аналізованих українських перекладах спостерігаємо 100% збереження метафоричної моделі при відтворенні метафор ЕМОЦІЯ є ІСТОТА / ЛЮДИНА (*I'm trying to **catch love but it always manages to run away from me***. – Я намагаюся **впіймати кохання**, однак воно увесь час **втікає від мене**); ЕМОЦІЯ є ПРЕДМЕТ (*Is he **offering me love or throwing it back in my face?*** – Він пропонує мені **кохання** чи **кидає мені його в обличчя?**); ЕМОЦІЯ є РОСЛИНА (*I see your **love is sprouting nicely, isn't it?*** – Я так бачу, що твоє **кохання пускає непогані паростки**, чи не так?); ЕМОЦІЯ є СТИХІЯ (*His **anger with Professor***

*McGonagall had quite **evaporated***. – Його **гнів** на професора Макгонагалл вже **випарувався**).

Що стосується метафори ЕМОЦІЯ є КОНТЕЙНЕР для ЛЮДИНИ (ЕКСПЕРІЄНЦЕРА ЕМОЦІЇ), збереження метафоричної моделі має місце у 21,5% (*This sounds kind of arrogant but I'm certainly not going to tell him how I spent the last two weeks **in an emotional panic***. – Це звучатиме зухвало, однак я аж ніяк не збираюся розказувати йому про те, що останні два тижні я провела у **справжній емоційній паніці**; *Well, it seems to me you're just **bathing in your grief***. – Що ж, здається, що ти просто **купаєшся у власному горі**).

Заміна метафоричної моделі спостерігається у 16,6%. Метафорична модель ЕМОЦІЯ є КОНТЕЙНЕР для ЛЮДИНИ (ЕКСПЕРІЄНЦЕРА ЕМОЦІЇ) замінюється на моделі: 1) ЛЮДИНА (ЕКСПЕРІЄНЦЕР ЕМОЦІЇ) є КОНТЕЙНЕР для ЕМОЦІЇ: *"I can handle it," I say **in sympathy***. – «Я з усім розберуся», – сказала я, **сповнена співчуття**.»; 2) ЕМОЦІЯ є ЛЮДИНА, що ОХОПЛЮЄ/ОБІЙМАЄ ЕКСПЕРІЄНЦЕРА ЕМОЦІЇ:

*I narrow my eyes **in suspicion***. – Я мружуся, **охоплена підозрами**. *So I stay all alone, **wrapped up in my own disappointment***. – Тож лишаюся сама, **в обіймах власного розчарування**.

І, нарешті, втрата метафоричної моделі відбувається у 51,9%: *Jen P was right. You can **fall in love with a guy you don't know***. – Джен Пі мала **рацію**. *Mary Gordon Howard sighed several times **in annoyance***. – Мері Гордон Говард кілька разів **роздратовано зітхнула**. *And then he cried **in a flash of excitement***: *"Angie? Are you home?" – I тут він **схвилювано вигукнув**: «Енджі? Ти вдома?»*

Переклади метафори ЛЮДИНА (ЕКСПЕРІЄНЦЕР ЕМОЦІЇ) є КОНТЕЙНЕР для ЕМОЦІЇ демонструють збереження метафоричної моделі у 87,9% випадків: *She was **full of undisguised happiness and relief, and it lifted his heart***. – Вона була **сповнена неприкритої радості та полегшення**, і це надавало йому сил; *Anger **bubbles in my chest, and bursts from my mouth***. – В мені **бушує гнів**, який **раптом виливається назовні у словах**; *I feel a **flicker of hope rising in me***. –

Я відчула, як проблиск надії сколихнулася в мені; The anger that had just flared so unexpectedly still blazed inside him. – Той гнів, який щойно так неочікувано спалахнув, все ще палав всередині нього; I feel something hot and violent writhing inside me, I want to hurt them. – Я відчуваю, що якесь гаряче та жорстоке почуття звивається у мені, і я хочу скривдити їх усіх; That's why she put trust onto the dustiest shelf in her heart and locked it up. – Ось чому вона сховала свою довіру на запилюжену полицку свого серця та замкнула його на ключ; She carefully planted seeds of hesitation in his mind. – Вона день у день сіяла сумнів у його душі; The feeling of being so madly in love is still etched in my soul. – Те відчуття шаленої закоханості все ще викарбуване у моїй душі.

Заміна цієї метафоричної моделі має місце у 3,4% прикладів. Замість метафоричної моделі ЛЮДИНА (ЕКСПЕРІЄНЦЕР ЕМОЦІЇ) є КОНТЕЙНЕР для ЕМОЦІЇ активуються моделі: 1) ЕМОЦІЯ є ЛЮДИНА, що ОБІЙМАЄ / ОХОПЛЮЄ ЕКСПЕРІЄНЦЕРА ЕМОЦІЇ: *A blind rage filled her, a rage at all the world. – Її охопила сліпа лют, лют на увесь світ*; 2) ЕМОЦІЯ є СТИХІЯ, що НАХЛИНАЄ НА ЕКСПЕРІЄНЦЕРА ЕМОЦІЇ: *A terror as overwhelming as anything Sansa Stark had ever felt filled her suddenly. – Непереборний страх раптом нахлинув на Сансу Старк.*

Втрата метафоричної моделі ЛЮДИНА (ЕКСПЕРІЄНЦЕР ЕМОЦІЇ) є КОНТЕЙНЕР для ЕМОЦІЇ має місце у 8,7% випадків: *It gave the smoke a spicy scent, a pleasant enough smell, yet Dany was filled with fear. – Це надавало диму пряного та доволі приємного аромату, одначе Дейнеріс було страшно.*

Очевидно, що втрата метафоричної моделі, заснованої на образ-схемі КОНТЕЙНЕР, пояснюється природою української мови, де різноманітні емоційні стани виражаються не лише за допомогою сполучень іменників із прийменниками, як в англійській, а й за допомогою дієслів і прислівників із дериваційними префіксами. Етимологічний аналіз цих префіксів імплікує зв'язок їх значень із семантикою образ-схеми КОНТЕЙНЕР.

Так «Етимологічний словник української мови» вказує, що префікс *за-* (як у дієслові *закохатися*)

походить від праслов'янського префікса *za-* із значенням «по той бік» [22]; префікс *роз-* (*роздратовано*) – від праслов'янського префікса *orz-* (*ord-z-*) із значенням «розділяти», спорідненого із хетським префіксом *arha-* «назовні, геть» [23]; префікс *з-/с-* (*схвильовано*) фонетично збігається із прийменником *з/с* для введення назв предметів, на поверхні яких або усередині яких знаходиться початковий пункт руху або дії [22]. У слові типу *страшно* теж можна виділити префікс *с-/з-*, якщо пристати на думку, що *страх* походить від праслов'янського *trepetъ* [23].

Відтак, згідно результатів етимологічного аналізу, усі проаналізовані префікси семантично пов'язані з образ-схемою КОНТЕЙНЕР. Інша справа, що цей зв'язок має етимологічну природу і не є очевидним для носіїв української мови. У проаналізованих випадках має місце прихована, глибинна метафоричність, закорінена в етимологічних зв'язках дериваційних компонентів основ лексичних одиниць української мови, а не в конвенціональних сполученнях різних частин мови, як це відбувається в англійській мові.

В англійській мові метафори КОНТЕЙНЕРА (у найбільш загальному вигляді) втілюються такими *синтактичними структурними патернами*: 1) ЕМОЦІЯ є КОНТЕЙНЕР для ЛЮДИНИ-ЕКСПЕРІЄНЦЕРА ЕМОЦІЇ – Підмет: Експерієнцер Емоції (N/Pr) + Дієслівний Присудок (V) + Обставина Стану: Емоція (in + N-назва емоції); 2) ЛЮДИНА-ЕКСПЕРІЄНЦЕР ЕМОЦІЇ або ЧАСТИНА ТІЛА ЛЮДИНИ-ЕКСПЕРІЄНЦЕРА ЕМОЦІЇ є КОНТЕЙНЕР для ЕМОЦІЇ: а) Підмет: Експерієнцер Емоції (N/Pr) + Іменний Присудок (V to be + Adj + of/with + N-назва емоції); б) Підмет: Емоція (N-назва емоції) + Дієслівний Присудок (V) + Обставина Місця: Експерієнцер Емоції / Частина Тіла Експерієнцера Емоції (in + N/Pr).

В українській мові до синтаксичних додаються *морфологічні структурні патерни* типу Префікс (зі значенням, що активує складники образ-схеми КОНТЕЙНЕРА: *з-/роз-/с-/з-*) + Основа Дієслова / Прислівника.

3. Висновки

Аналіз українських перекладів англійських конвенціональних метафор емоцій засвідчує той факт, що у концептуалізації емоцій представниками

української лінгвокультури переважають універсальні концептуальні моделі конвенціональних метафор. Найпоширенішою є метафора, втілена образ-схемою КОНТЕЙНЕР. Проте україномовні суб'єкти переважно концептуалізують ЕМОЦІЇ не як КОНТЕЙНЕР, в якому перебуває ЛЮДИНА, а як ВМІСТ ЛЮДИНИ-КОНТЕЙНЕРА: ЛЮДИНА уявляється КОНТЕЙНЕРОМ, сповненим ЕМОЦІЄЮ. Культурно специфічні концептуалізації емоцій проявляються також у заміні КОНТЕЙНЕРА активним началом: ЛЮДИНА / СТИХІЙНА СИЛА, яка СПРИЧИНЯЄ ВПЛИВ НА ЕКСПЕРІМЕНЦЕРА ЕМОЦІЙ. В англійській мові конвенціональні метафори, побудовані на образ-схемі КОНТЕЙНЕР, втілюються синтаксичними структурно-семантичними патернами (вільними словосполученнями), а в українській мові, окрім того, і морфологічними структурно-семантичними патернами (сполученнями префіксів з основами).

Перспективи дослідження пов'язані із застосуванням описаних методик перекладознавчого аналізу на більш репрезентативному матеріалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуславська Л.А. Відтворення мовної гри Л. Керролла в англо-українських перекладах: когнітивний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Л.А. Богуславська. – Херсон, 2017. – 20 с. 2. Мартинюк А.П. Інтегративне підґрунтя перекладацької діяльності / А.П. Мартинюк // Вісник Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. – Житомир, 2009. – Вип. 48. – С. 128–132. 3. Мартинюк А.П. Інтегративна теорія мови як методологічне підґрунтя перекладацької діяльності / А.П. Мартинюк // Науковий вісник Херсон. держ. ун-ту. Сер. : Лінгвістика. – Херсон, 2009. – Вип. 10. – С. 373–376. 4. Мартинюк А.П. Перекладацька діяльність з позицій інтегративної теорії мови / А.П. Мартинюк // Переклад у наукових дослідженнях представників харківської школи : кол. монографія / [за ред. Л.М. Черноватого, О.А. Кальниченка, О.В. Ребрій]. – Вінниця : Нова книга, 2013. – С. 107–114. 5. Ребрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі : [монографія] / О.В. Ребрій. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 376 с. 6. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр ; [пер. с фр. под ред. А.А. Холодовича]. – М. : Прогресс, 1977. – 696 с. 7. Croft W. Cognitive Linguistics / W. Croft, F. Cruse. – New York : Cambridge

University Press, 2004. – 356 p. 8. Damasio A. Descartes' error: Emotion, reason, and the human brain / A. Damasio. – N.Y. : Avon Books, 1994. – 313 p. 9. Evans V. Cognitive linguistics. An introduction / V. Evans, M. Green. – Edinburgh : Edinburgh Univ. Press, 2006. – 846 p. 10. Fauconnier G. Conceptual projection and middle spaces / G. Fauconnier. – San Diego : University of California, Department of Cognitive Science Technical Report 9401, 1994. – Access : <http://www.blending.stanford.edu>. 11. Johnson M. The Body in the mind (the bodily basis of meaning, imagination, and reason) / M. Johnson. – Chicago, L. : The Univ. of Chicago Press, 1987. – 233 p. 12. Kövecses Z. Metaphor and emotion. Language, culture, and body in human feeling / Z. Kövecses. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2000. – 223 p. 13. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction in Cognitive Linguistics / Z. Kövecses. – Oxford and New York : OUP, 2002. – 304 p. 14. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff // Metaphor and Thought / [ed. A. Ortony]. – Cambridge : CUP, 1993. – P. 202–251. 15. Lakoff G. Foreword to Gilles Fauconnier *Mental Spaces* / G. Lakoff, E. Sweetser // Mental Spaces. – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – P. ix–xlv. 16. Lakoff G. Metaphors We Live by / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : Chicago Univ. Press, 1980. – 242 p. 17. Lakoff G. Philosophy in the Flesh: the Embodied Mind and its Challenge to Western Thought / G. Lakoff, M. Johnson. – N.Y. : Basic Books, 1999. – 602 p. 18. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind / G. Lakoff. – Chicago : Univ. of Chicago Press, 1987. – 614 p. 19. Langacker R.W. Foundations of cognitive grammar / R.W. Langacker. – Stanford : Stanford University Press, 1987. – Vol. 1. Theoretical prerequisites. – 516 p. 20. Tomasello M. Constructing a language: a usage-based theory of language acquisition / M. Tomasello. – Cambridge, MA : Harvard Univ. Press, 2003. – 388 p. 21. Turner M. Reading minds: the study of English in the age of cognitive science / M. Turner. – Princeton, NJ : Princeton Univ. Press, 1991. – 318 p.

СЛОВНИКИ Й ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

22. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / [АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Редкол. О.С. Мельничук (головний ред.) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. 2: Д – Копці / Укл.: Н.С. Родзевич та ін. – 1985. – 572 с. 23. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / [Редкол. О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 2006. – Т. 5: Р – Т / Уклад.: Р.В. Болдирев та ін. – 704 с.

REFERENCES

- Bohuslavs'ka, L.A. (2017). *Vidtvorennya movnoyi hry L. Kerrolla v anhlo-ukrayins'kykh perekladakh: kohnityvnyy aspekt. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Rendering L. Carroll's word play in English-Ukrainian translation: cognitive aspect. Kand. Philol. sci. diss. synopsis]*. Kherson (in Ukrainian).
- Croft, W., and Cruse, F. (2004). *Cognitive Linguistics*. New York: Cambridge University Press.
- Damasio, A. (1994). *Descartes' error: Emotion, reason, and the human brain*. New York: Avon Books.
- Evans, V., and Green, M. (2006). *Cognitive linguistics. An introduction*. Edinburgh: Edinburgh Univ. Press.
- Fauconnier, G. (1994). *Conceptual projection and middle spaces* (Technical Report 9401). Available at: <http://www.blending.stanford.edu>.
- Johnson, M. (1987). *The Body in the mind (the bodily basis of meaning, imagination, and reason)*. Chicago, L.: The Univ. of Chicago Press.
- Kövecses, Z. (2000). *Metaphor and emotion. Language, culture, and body in human feeling*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A Practical Introduction in Cognitive Linguistics*. Oxford and New York: OUP.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago : Univ. of Chicago Press.
- Lakoff, G. (1993). The Contemporary Theory of Metaphor. In: A. Ortnoy (Ed.). *Metaphor and Thought*. Cambridge: CUP, pp. 202–251.
- Lakoff, G., and Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live by*. Chicago: Chicago Univ. Press.
- Lakoff, G., and Johnson, M. (1999). *Philosophy in the Flesh: the Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- Lakoff, G., and Sweetser, E. (1994). Foreword In: G. Fauconnier *Mental Spaces*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. ix-xvi.
- Langacker, R.W. (1987). *Foundations of cognitive grammar*. Stanford : Stanford University Press.
- Martynyuk, A.P. (2009). Intehratyvna teoriya movy yak metodolohichne pidgruntia perekladats'koyi diyal'nosti [Integrative Methodological Basis of Translation]. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Ser. : Lihvistyka – Scientific Journal of Kherson State University. Ser. : Linguistics, 10*, 373–376 (in Ukrainian).
- Martynyuk, A.P. (2009). Intehratyvne pidgruntia perekladats'koyi diyal'nosti [Integrative Basis of Translation]. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka – Zhytomyr Ivan Franko State University Journal, 48*, 128–132 (in Ukrainian).
- Martynyuk, A.P. (2013). Perekladats'ka diyal'nist' z pozytsiy intehratyvnoyi teoriiy movy [Translation through the framework of the integration theory of language]. In: L.M. Chernovaty, O.A. Kal'nychenko, O.V. Rebriy (eds.) *Pereklad u naukovykh doslidzhennyakh predstavnykiv kharkivs'koyi shkoly: kol. monohrafiya [Translation in scientific research of representatives of Kharkiv school: collective monograph]*. Vinnytsya: Nova knyha Publ, pp. 107–114.
- Rebriy, O.V. (2012). *Suchasni kontseptsii tvorchosti u perekladi [Modern concepts of creative activity in translation]*. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina Publ.
- Sossjur, F. de. (1977). *Trudy po jazykoznaniju [Works in linguistics]*. Moscow: Progress Publ.
- Tomasello, M. (2003). *Constructing a language: a usage-based theory of language acquisition*. Cambridge, MA: Harvard Univ. Press.
- Turner, M. (1991). *Reading minds: the study of English in the age of cognitive science*. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press.